

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความตระหนักของนักเรียนมัธยมศึกษาในจังหวัดพะเยาที่มีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ผู้วิจัยได้รวบรวมแนวคิด และทฤษฎีที่เป็นแนวทางในการวิจัย โดยแยกออกเป็น

1. แนวทางความคิดเกี่ยวกับความตระหนัก
2. ปัญหาป่าไม้
3. การอนุรักษ์ป่าไม้
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. แนวทางความคิดเกี่ยวกับความตระหนัก

ความหมายของความตระหนัก

ความตระหนัก คือ ความรู้สึกหรือความสำนึกหาเหตุผลในพฤติกรรมที่ได้กระทำไป ทุกครั้ง (จรินทร์, 2517 : 64)

ความตระหนักเป็นผลมาจากการประเมินค่า การเห็นความสำคัญเป็นสิ่งที่ได้มาจากทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม ความคิดเห็นและความสนใจ (พรศักดิ์, 2519 : 10)

ความตระหนักเป็นการเห็นคุณค่า คุณประโยชน์ เห็นความจำเป็นของสิ่งที่จะทำ (กรมวิชาการ, 2522 : 31)

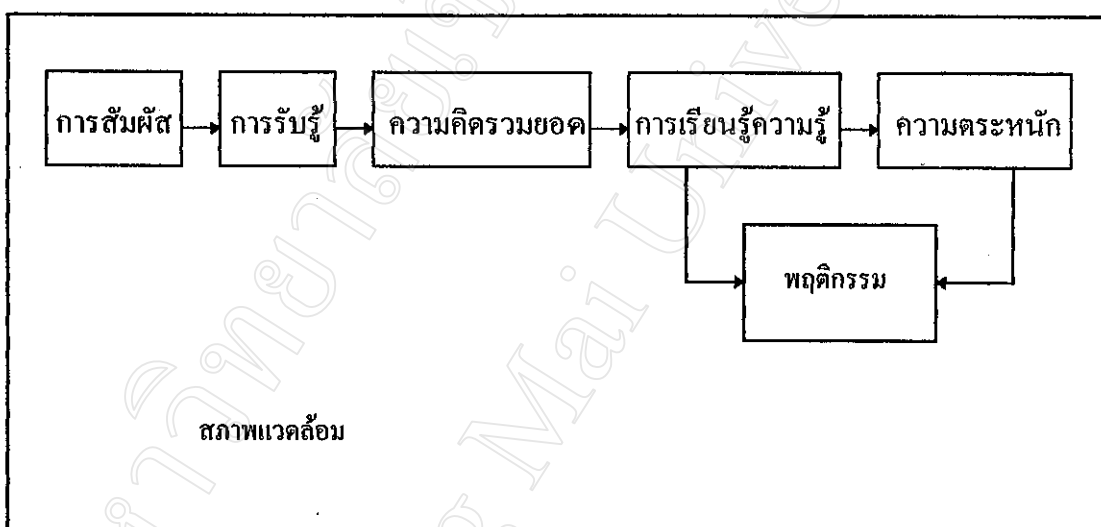
ส่วน Carter (1973 : 54) ได้ให้ความหมายของความตระหนักว่า “พฤติกรรมที่แสดงถึงการเกิดความรู้สึกของบุคคล หรือการที่บุคคลแสดงความรับผิดชอบต่อปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

Krathwohl (1969 : 99-101) ให้ความหมายของความตระหนักว่า “ความตระหนักเกือบจะเหมือนกับพฤติกรรมด้านความจำ คือ เป็นความรู้สึกรับผิดชอบของบุคคลที่สำนึกถึงสิ่งต่าง ๆ ในสถานการณ์หรือปรากฏการณ์ที่เขาอยู่”

Wolman (1973 : 88) ก็ได้ให้ความหมายของความตระหนักไว้ว่า “ความตระหนักเป็นภาวะที่บุคคลเข้าใจหรือสำนึกถึงบางสิ่งบางอย่างของเหตุการณ์ประสบการณ์หรือวัตถุสิ่งของได้”

จากความหมายของความตระหนักที่ได้กล่าวไว้ข้างต้น จะเห็นได้ว่า ความตระหนักเป็นความสำนึก เป็นความรู้ตัว เป็นความเข้าใจของบุคคลที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เขาประสบในสิ่งแวดล้อมที่เขาอยู่ ดังนั้นความตระหนักจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลได้รับการสัมผัสจากสิ่งเร้าในสภาพแวดล้อม เกิดความรู้ และนำไปสู่การเกิดความคิดรวบยอด การเรียนรู้ และความตระหนักตามลำดับ การเรียนรู้และความตระหนักจะนำไปสู่ความพร้อมที่จะแสดงการกระทำหรือแสดงพฤติกรรมต่อไป

แผนภูมิ ขั้นตอนและกระบวนการเกิดความตระหนัก

ที่มา Carter, 1973 : 54 ; Krathwohl and Benjamin, 1969 : 99-101

อ้างโดย สุชิน (2532 : 45)

ความตระหนักจำแนกตามระดับพัฒนาการได้ดังนี้ (ต่าย, 2526 : 67-68)

1. การรับรู้เป็นขั้นตอนของการทำความรู้จักและเข้าใจในสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ
ได้แก่

- 1.1 การรู้จักสิ่งเร้า
- 1.2 ความเต็มใจที่จะรับสิ่งเร้านั้น
- 1.3 คัดเลือกความสนใจที่มีต่อสิ่งเร้านั้น

2. การตอบสนอง เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกถึงความพอใจหรือความซาบซึ้งในสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ ได้แก่

- 2.1 การยินยอมที่จะตอบสนองสิ่งเร้านั้น
- 2.2 มีความตั้งใจจะตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้น
- 2.3 มีความพอใจที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้านั้น

3. การเห็นคุณค่า เป็นการสำนึกในคุณค่า มีความเชื่อและมีทัศนคติที่ดีต่อสิ่งเร้าหรือปรากฏการณ์นั้น ๆ ซึ่งจะเป็นค่านิยมของสังคม จนสามารถนำไปใช้เป็นเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าในสิ่งต่าง ๆ ได้คือ

- 3.1 การยอมรับในคุณค่า
- 3.2 เกิดความนิยมชมชอบในคุณค่า
- 3.3 การยึดถือผูกพันในคุณค่า

4. การจัดระบบคุณค่า คือ การจัดระเบียบค่านิยมเข้าเป็นระบบและหาความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าเหล่านั้น ได้แก่

- 4.1 มีความคิดรวบยอดเกี่ยวกับคุณค่า
- 4.2 การจัดลำดับคุณค่าเหล่านั้นให้เป็นระบบ

5. การเอาคุณค่ามาสร้างเป็นลักษณะนิสัยประจำตัว ได้แก่ การเอาคุณค่าต่าง ๆ มาสร้างเป็นคุณลักษณะของแต่ละคนซึ่งจะกลายเป็นบุคลิกภาพหรือเอกลักษณ์ของบุคคลนั้น ได้แก่

- 5.1 การสรุประบบของคุณค่า
- 5.2 การสร้างลักษณะนิสัย

ความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

วินัย (2534 : 71) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ความรู้สึกเห็นคุณค่าหรือเห็นความสำคัญได้แก่ การรับรู้ การตอบสนอง การเห็นคุณค่า หรือเห็นความสำคัญการจัดระบบคุณค่า และการนำเอาคุณค่ามาสร้างเป็นลักษณะนิสัยประจำตัวเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

วันพร (2528) กล่าวไว้ว่า การส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้มีคุณภาพและดำรงอยู่นั้น นอกจากกระบวนการให้ความรู้ ความเข้าใจต่อสิ่งแวดล้อม การปลูกฝัง หรือพัฒนาความรู้สึกซาบซึ้งต่อสิ่งแวดล้อมในทางที่ดีที่ถูกค้องนับว่าเป็นสิ่งจำเป็นอีกประการหนึ่งเช่นกัน

เมื่อบุคคลมีพฤติกรรมที่ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแล้ว การทำลายทรัพยากรสิ่งแวดล้อมก็จะลดน้อยลง ในทางตรงกันข้ามจะเกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรที่มีอยู่ให้คงอยู่และเป็นประโยชน์ต่อชนรุ่นหลังต่อไป

การวัดความตระหนัก (ชวาล, 2526 : 201-303)

ความตระหนัก (awareness) เป็นพฤติกรรมเกี่ยวกับความรู้สึกสำนึกว่าสิ่งนั้นอยู่ (conscious of something) จำแนกและรับรู้ (recognitive) ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ละเอียดอ่อนเกี่ยวกับด้านความรู้สึก อารมณ์ ดังนั้น การจัดและประเมินผลจึงต้องมีหลักการและวิธีการ ตลอดจนเทคนิคเฉพาะ จึงจะวัดความรู้ และอารมณ์ซึ่งมีหลายประเภทด้วยกันคือ

1. วิธีการสัมภาษณ์ (interview) อาจเป็นการสัมภาษณ์ชนิดที่มีโครงสร้าง คำถามที่แน่นอน (Structured item) โดยสร้างคำถามและมีคำตอบให้เลือกเหมือน ๆ กันแบบสอบถามชนิดเลือกตอบและคำถามจะต้องตั้งไว้ก่อน จัดเรียงลำดับก่อนหลังไว้อย่างดี หรืออาจเป็นแบบไม่มีโครงสร้าง คำถาม (unstructured item) ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่มีการกำหนดไว้แต่เพียงหัวข้อใหญ่ ๆ ให้ผู้ตอบมีโอกาสตอบอย่างอิสระ และคำถามก็เป็นไปตามโอกาสอันววยในขณะที่สนทนากัน

2. แบบสอบถาม (questionnaire) แบบสอบถามอาจเป็นชนิดปลายปิดหรือปลายเปิด หรือแบบผสมระหว่างปลายปิดและปลายเปิดก็ได้

3. แบบตรวจสอบรายการ (checklist) เป็นเครื่องมือวัดชนิดที่ให้ตรวจสอบว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วย หรือมี ไม่มี สิ่งที่กำหนดตามรายการอาจอยู่ในรูปของการทำเครื่องหมายตอบ หรือเลือกว่าใช่ ไม่ใช่ ก็ได้

4. มาตรการวัดอันดับคุณภาพ (rating scale) เครื่องมือชนิดที่เหมาะสมสำหรับวัดอารมณ์และความรู้สึกที่ต้องการทราบความเข้ม (intensity) ว่ามีมากน้อยเพียงใดในเรื่องนั้น ๆ

5. การใช้ความหมายภาษา (semantic defferential technique : S.D.) เทคนิคการวัด โดยให้ความหมายของภาษาของ ชาลส์ ออสกูต เป็นเครื่องมือที่วัดได้ครอบคลุมมากชนิดหนึ่ง เครื่องมือวัดชนิดนี้จะประกอบด้วยเรื่องซึ่งถือเป็น “สัปดาห์” และจะมีคุณศัพท์ที่ตรงข้ามกันเป็นคู่ ๆ ประกอบ สัปดาห์นั้นหลายคู่ แต่ละคู่จะมี 2 ขั้ว ช่วงห่างระหว่าง 2 ขั้วนี้แบ่งด้วยตัวเลข ถ้าใกล้ข้างใดมากก็จะมีลักษณะตามคุณศัพท์ของขั้วนั้นมาก

คุณศัพท์ที่ประกอบเป็น 2 ขั้วแยกออกเป็น 3 พวกใหญ่ ๆ คือพวกที่เกี่ยวกับการประเมินค่า (evaluation) พวกที่เกี่ยวกับศักยภาพ (potential) และพวกที่เกี่ยวกับกิจกรรม (activity)

วิธีการสร้างแบบวัดความตระหนักมีลำดับในการสร้างดังนี้คือ

1. การรวบรวมข้อมูล ข้อมูลนั้นอาจนำมาจากเอกสาร บทวิเคราะห์รายงานการศึกษา และวิจัยเป็นต้น
2. การตรวจสอบข้อมูลเพื่อให้แน่ใจว่าข้อมูลที่นำมาใช้ในการสร้างแบบวัดนั้นมีความเหมาะสมกับการที่จะตอบหรือใช้วัดกับกลุ่มตัวอย่าง
3. เขียนแบบวัด โดยการสร้างสถานการณ์เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างได้แสดงความรู้สึกที่แท้จริงของตนออกมา โดยการตรวจสอบแบบตรวจสอบรายการ
4. ตรวจสอบความสมบูรณ์ของแบบวัด เมื่อสร้างแบบวัดตามเนื้อหาที่กำหนดแล้วนำแบบวัดไปปรึกษานักวิชาการที่เกี่ยวข้องในเรื่องที่ศึกษา เพื่อตรวจสอบความชัดเจนของการใช้ภาษา และขอบเขตของเนื้อหา จากนั้นนำแบบวัดไปทดลองใช้มาตรวจให้คะแนนวิเคราะห์คุณภาพของแบบวัด ปรับปรุงคุณภาพของแบบวัดให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แล้วนำไปใช้จริงตามลำดับ

2. ปัญหาป่าไม้

ป่าไม้นับว่าเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่ง แต่ได้ถูกทำลายให้ลดน้อยลงทุกทีในปัจจุบัน นอกจากนี้ป่าที่เหลือบางส่วนก็อยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรม และให้ผลผลิตต่ำจากจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน มีอิทธิพลต่อการทำลายป่าไม้อย่างมาก ทั้งนี้เพราะป่าไม้มีความสำคัญต่อมนุษย์ในทุก ๆ ด้าน การโค่นและทำลายป่าเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ หรือเพื่อนำที่ดินเอามาใช้ในการเกษตรล้วนแต่เป็นสาเหตุให้ปริมาณไม้ของโลกถูกทำลายอย่างมาก (วินัย, 2530 : 84)

มีนักวิชาการได้กล่าวถึงความสำคัญของป่าไม้ไว้ดังนี้

สุเมธ (2520 : 38) กล่าวไว้ว่า ปัจจุบันป่าไม้ซึ่งเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญและอำนวยประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อมให้แก่เรา ทั้งนี้เนื่องจากเป็นทรัพยากรที่เป็นปัจจัยการผลิตพื้นฐาน และเป็นตัวรักษาดุลย์ธรรมชาติ และควบคุมสภาพดินฟ้าอากาศให้อยู่ในสภาพปกติ รักษาต้นน้ำลำธาร พันธุ์พืชและสัตว์ต่าง ๆ ปัจจุบันป่าไม้ได้ถูกทำลายลงไปเป็นจำนวนมากจนก่อให้เกิดผลต่อเนื่องต่อสิ่งแวดล้อมในด้านต่าง ๆ ตามมา

บุญชนะ และธงชัย (2526 : 38-39) ได้กล่าวไว้ว่า ทรัพยากรป่าไม้แม้ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถปลูกทดแทนกันได้ แต่จากการเพิ่มจำนวนประชากรอย่างรวดเร็ว

ตลอดจนการใช้เทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสมในขบวนการผลิตและการขยายตัวทางเศรษฐกิจทั้งด้านเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม ทำให้พื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก

ศิริพรต (2531 : 209) กล่าวไว้ว่า ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์แล้วหมดไปแต่ถ้ารู้จักใช้ให้ถูกวิธีแล้วจะใช้ได้ไม่มีวันหมด และสามารถใช้ประโยชน์ได้ตลอด ป่าไม้มีความสำคัญต่อความอุดมสมบูรณ์ของดิน เป็นแหล่งที่เกิดของแม่น้ำ ลำธาร เป็นแหล่งพลังงานสำคัญที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชาวชนบทและอื่น ๆ อีกมากมาย จึงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การอนุรักษ์ป่าไม้เป็นเรื่องที่สำคัญอย่างยิ่ง

สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาป่าไม้

สมชาย (2532 : 12) ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ไว้ดังนี้

1. ป่าไม้ในเขตเทือกเขาของภาคเหนือ ชาวเขาที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้เป็นผู้ตัดไม้ทำลายป่า เพื่อให้ได้มาซึ่งพื้นที่เพาะปลูก โดยวิธีการถางและเผา ทำให้ป่าไม้ทั้งป่าสูญเสียไปมากมายทั้งต้นไม้ใหญ่และเล็ก ป่าไม้ในภาคเหนือเคยถูกทำลายไปเป็นจำนวนมากด้วยวิธีนี้การสูญเสียป่าไม้ด้วยวิธีนี้ส่งผลกระทบต่อทรัพยากรอื่น ๆ ด้วย เช่น ดิน ต้นน้ำ และสัตว์ป่า

2. การขยายตัวของประชากร ทำให้ความต้องการอาหารจากภาคเกษตรกรรมมากขึ้น ความจำเป็นที่ต้องขยายพื้นที่เพาะปลูกก็เพิ่มขึ้น เมื่อพื้นที่ในเขตที่ราบไม่สามารถขยายตัวได้อีก พื้นที่ป่าไม้ในเขตที่สูงจึงเป็นเป้าหมายของการขยายพื้นที่เพาะปลูก

3. ความต้องการไม้เพื่อกิจกรรมต่าง ๆ เช่น เพื่อสร้างที่อยู่อาศัยหรืออุตสาหกรรมต่าง ๆ ทำให้ต้นไม้ในป่าถูกทำลายและลำเลียงออกสู่ชุมชนเป็นจำนวนมาก เราสูญเสียป่าไม้อันเนื่องมาจากความต้องการใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ มีการตัดไม้ทั้งที่ถูกต้องตามกฎหมายและลักลอบตัดไม้จนป่าไม้ลดลงอย่างน่าตกใจ พื้นที่ป่าบางแห่งเคยเป็นพื้นที่ที่กำหนดให้เป็นเขตป่าสงวนแต่นำเสียดายต้นไม้ในป่าถูกตัดหมดไปจนหมดสภาพเป็นป่าไม้

4. ไฟป่า ในฤดูแล้งซึ่งตรงกับฤดูหนาวของประเทศไทย ต้นไม้จะผลัดใบ มีใบไม้แห้งร่วงหล่นทับบริเวณผิวดินเป็นจำนวนมาก จึงเป็นเชื้อเพลิงและทำให้เกิดไฟไหม้เป็นบริเวณกว้างขวาง ไฟป่าทำลายต้นไม้นี้ทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่จนตาย การสูญเสียป่าไม้ในลักษณะนี้เกิดขึ้นทุก ๆ ปี ในบริเวณป่าแถบภูเขาภาคเหนือ

5. ความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคมยังมีมากขึ้นเท่าไรความต้องการเส้นทางคมนาคมก็ยิ่งมีมากขึ้น การตัดถนนสายใหม่บางสายจำเป็นต้องตัดผ่านพื้นที่ป่าไม้ เราสูญเสียป่าไม้และพื้นที่ป่าไม้เป็นจำนวนมาก เป็นการสูญเสียที่เกิดขึ้นขณะก่อสร้างและภายหลังถนนสำเร็จแล้ว

ผลกระทบของป่าไม้

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2521 : 17) ได้กล่าวถึงผลกระทบจากการทำลายป่าไม้ไว้ดังนี้

1. การที่ป่าไม้ถูกทำลายลงมากจะทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมได้ง่าย เพราะขาดป่าไม้และพืชคลุมดินซึ่งเปรียบเสมือนเขื่อนตามธรรมชาติคอยปะทะหรือเก็บกักชะลอการไหลของกระแส น้ำอันรวดเร็ว เปรียบประดุจการเหนี่ยวออกจากกระบอกลงสู่พื้นรองรับ เมื่อไม่มีป่าไม้รองรับไว้ น้ำก็จะไหลลงสู่พื้นที่ต่ำอย่างรวดเร็ว ประกอบกับลำห้วยหรือแม่น้ำตื้นเขิน อันเนื่องมาจากก้อนกรวดหรือดินตะกอนที่น้ำพัดพามาทับถมจะทำให้ลำน้ำมีความจุน้อยลงรับปริมาณน้ำท่วมได้ง่าย ซึ่งก่อให้เกิดความสูญเสียแก่ไร่นาบ้านเรือนตลอดจนชีวิตและทรัพย์สินของมนุษย์และสัตว์

2. ทำให้เกิดการชะเอวกร่อนหรือการพังทลายของดิน ซึ่งสาเหตุสำคัญก็คือ พื้นแผ่นดินนั้นปราศจากสิ่งปกคลุม ขาดสิ่งที่จะช่วยสกัดกั้นแรงน้ำหรือลมที่จะเป็นตัวการกัดชะดิน เมื่อสภาพป่าถูกแผ้วทำลายจนผิวดินปราศจากสิ่งปกคลุมผิวดินก็จะถูกกัดเซาะให้ไหลล่อยไปเกิดการสะสมในที่ต่าง ๆ เกิดการตกตะกอน ทำให้ท้องน้ำเกิดการตื้นเขิน หรือเกิดสันดอนที่ปากแม่น้ำ

3. เกิดผลกระทบต่อระบบการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันตามธรรมชาติ พืชนับได้ว่าเป็นผู้ผลิตในระบบนิเวศน์ ซึ่งการสังเคราะห์อินทรีย์สารนั้น จะให้คาร์โบไฮเดรต ซึ่งเป็นอาหารเบื้องต้นของสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ทุกชนิดในโลก (ที่ไม่สามารถสร้างอาหารด้วยตนเอง) ทั้งทางตรงและทางอ้อมดังนั้นสารอินทรีย์ที่สังเคราะห์ได้จากพืช จึงมีความสำคัญมากถ้าขาดพืชและการสังเคราะห์แสงเสียแล้ว สิ่งมีชีวิตอย่างอื่นในโลกโดยทั่วไปจะดำรงอยู่ไม่ได้

4. ทำให้ขาดที่พักผ่อนหย่อนใจ ป่าไม้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจที่ดีแห่งหนึ่ง เพราะเป็นสถานที่ที่มีความสงบร่มเย็น มีอากาศบริสุทธิ์ตามป่าเขา ลำเนาไพร มักมีทิวทัศน์ธรรมชาติอันสวยงาม ถ้าหากมีการอนุรักษ์ป่าไม้และมีสัตว์ป่าอุดมสมบูรณ์แล้วก็จะเป็แหล่งที่พักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ได้เป็นอย่างดี และยังเป็นแหล่งส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เพิ่มรายได้ให้แก่ประเทศไทย เพราะในปัจจุบันมีผู้สนใจท่องเที่ยวเพื่อทัศนศึกษาหาความรู้และเพลิดเพลินเกี่ยวกับ

ธรรมชาติมากขึ้น ธรรมชาติชาติที่งดงามทำให้ผู้ที่ไปเที่ยวมีจิตใจผ่องใสและมีพละนามัยดีขึ้นแต่ถ้าหากป่าไม้ถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก แน่นอนจะส่งผลกระทบต่อแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งพักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ เพราะคุณค่าความสวยงามตามธรรมชาติที่มีอยู่จะถูกทำลายลงไปด้วย

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าปัญหาป่าไม้ที่เกิดขึ้นนั้นมีหลายสาเหตุคือ การทำไร่เลื่อนลอย การเพิ่มขึ้นของประชากร การลักลอบตัดไม้ ความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม ซึ่งทำให้เกิดผลกระทบก็คือ เกิดน้ำท่วมบ่อยครั้ง เกิดการพังทลายของดินสูญเสียระบบนิเวศน์ และขาดที่พักผ่อนหย่อนใจ ดังนั้นจึงควรส่งเสริมและรณรงค์ให้มีการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

3. การอนุรักษ์ป่าไม้

ความหมายของการอนุรักษ์ป่าไม้

นิวัติ (2528, : 14) ได้ให้ความหมายว่า การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างฉลาดให้เป็นประโยชน์ต่อมหาชนมากที่สุด และต้องการกระจายการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรโดยทั่วถึงด้วย

เกษม (2530 : 99) ให้คำจำกัดความของการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้วว่า หมายถึง การเก็บรักษา สงวน ซ่อมแซม ปรับปรุง และการใช้ต่อทรัพยากรป่าไม้ เพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้คุณภาพสูงในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ตลอดไป

วิชัย (2533 : 107) กล่าวว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ คือ การตัดไม้ปริมาณได้ที่เท่ากับปริมาณไม้ที่เติบโตขึ้นมาแทนที่ในป่าในระยะเวลาเดียวกัน โดยวิธีนี้เป็นการป้องกันมิให้มีการตัดไม้มากเกินไปเกินกำลังของป่า และทำให้ป่าให้ผลผลิตต่อเนื่องอย่างยั่งยืนยาว พร้อมทั้งป่าจะมีสภาพสมบูรณ์ตลอดไป ในขณะที่เดียวกันในพื้นที่เกษตรกรรมควรปลูกไม้ป่าเพิ่มขึ้นในระบบเกษตรป่าไม้

จากการสูญเสียป่าไม้ได้ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อบรรยากาศรอบโลกและต่อการดำรงชีวิตของประชากร จึงก่อให้เกิดการตระหนักถึงการที่จะต้องป้องกัน รักษาและฟื้นฟูสภาพป่าไม้ขึ้นมาใหม่ วินัย (2534 : 56-57) ได้เสนอแนวทางในการอนุรักษ์ป่าไม้ไว้ดังนี้

1. การยกเลิกการให้สัมปทานป่าไม้ ในอดีตที่ผ่านมาการให้สัมปทานทำป่าไม้ได้ก่อให้เกิดการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ของประเทศเป็นจำนวนมาก จนทำให้ธรรมชาติขาดความสมดุล การยกเลิกการให้สัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ จะเป็นผลดีต่อการฟื้นฟูและป้องกันการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้ที่มีประสิทธิภาพทางหนึ่ง

2. การป้องกันการบุกรุกทำลายป่า การบุกรุกทำลายป่าเพื่อใช้พื้นที่บริเวณป่าทำการเพาะปลูก หรือการลักลอบตัดไม้เพื่อนำไม้ไปทำประโยชน์ ได้มีส่วนที่ทำให้บริเวณป่าไม้ลดลงมาก การปฏิบัติตามกฎหมายและการไม่ลักลอบเข้าไปบุกรุกพื้นที่ป่าจึงเป็นการอนุรักษ์ป่าไม้ได้ทางหนึ่ง

3. การป้องกันไฟป่า ในแต่ละปี ป่าไม้ได้ถูกเผาทำลายทั้งโดยการเกิดตามธรรมชาติและโดยการจุดเผาโดยประชาชนเป็นจำนวนมาก ทำให้ต้นไม้ทุกชนิดถูกทำลายหมดรวมทั้งสัตว์ป่าที่อาศัยอยู่อาศัยและแหล่งอาหาร การร่วมมือป้องกันและการสกัดกั้นไม่ให้เกิดไฟป่าจะเป็นผลดีที่จะทำให้ต้นไม้ในป่าได้เจริญเติบโตเป็นป่าไม้ที่สมบูรณ์ต่อไป

4. การใช้ไม้อย่างประหยัด การใช้ไม้ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การก่อสร้าง ที่อยู่อาศัย และเครื่องใช้ชนิดต่าง ๆ จึงควรเป็นไปอย่างประหยัด และใช้ไม้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดด้วย

5. การใช้วัสดุอื่นแทนไม้ การก่อสร้างบ้านเรือนและเครื่องใช้ชนิดต่าง ๆ ควรใช้วัสดุอื่นทดแทนการใช้ไม้ให้มากที่สุด ไม่ควรใช้ไม้โดยไม่จำเป็น มีวัสดุหลายชนิดที่ใช้แทนไม้ได้ เช่น การใช้โลหะในการก่อสร้างบ้านแทนการใช้ไม้ เป็นต้น

6. การปลูกป่า การปลูกป่าและการดูแลให้ป่าไม้ได้ฟื้นสภาพป่าขึ้นมาใหม่จะเป็นการช่วยเร่งรัดให้มีป่าไม้มากขึ้นและอุดมสมบูรณ์ขึ้น

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ป่าไม้ของนักเรียนพบว่างานวิจัยที่ทำกับนักเรียนยังไม่แพร่หลาย ซึ่งจากการค้นคว้าและได้นำมาเสนอไว้มีดังต่อไปนี้

มานิตย์ (2525) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความรู้และทัศนคติเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ในโรงเรียนสังกัดกรุงเทพมหานคร พบว่า ความรู้ทางด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนอยู่ในเกณฑ์พอใจ และนักเรียนมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และผลการเปรียบเทียบความรู้และทัศนคติของนักเรียนที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชนชั้นในกับชุมชนชั้นนอก ไม่แตกต่างกัน

ทองปาน (2531) ได้ทำการวิจัยเรื่อง เจตคติ และพฤติกรรมต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมของ นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น ศึกษาเฉพาะกรณีใน โรงเรียนสว่างศึกษา อำเภอสว่างดินแดน จังหวัด สกลนคร โดยศึกษาในเรื่องของเพศ ขนาดครอบครัว ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน อาชีพบิดา การมี ส่วนร่วมในกิจกรรมเสริมหลักสูตร และการเคยและไม่เคยเรียนวิชาการอนุรักษ์ทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พบว่า

1. นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในส่วนท้องถิ่น มีเจตคติที่ดีต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม อยู่ใน ระดับปานกลาง
2. นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นในส่วนท้องถิ่น มีเจตคติเชิงพฤติกรรมต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับสูง คือ มีความสำนึกรับผิดชอบในปัญหาสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ เป็นอย่างดี
3. นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น มีพฤติกรรมต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับปานกลาง
4. นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นเพศชาย มีเจตคติต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่แตกต่างกับ เพศหญิง
5. นักเรียนที่อาศัยอยู่ในครอบครัวขนาดเล็กกับนักเรียนที่อาศัยอยู่ในครอบครัวขนาดใหญ่ มีเจตคติต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่แตกต่างกัน
6. นักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำกับนักเรียนที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูง มีเจตคติต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่แตกต่างกัน
7. นักเรียนที่ไม่เคยเรียนวิชาสิ่งแวดล้อมกับนักเรียนที่เคยเรียนวิชาสิ่งแวดล้อมศึกษา มีเจตคติต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่แตกต่างกัน
8. นักเรียนที่เคยมีส่วนร่วมในกิจกรรมเสริมหลักสูตรกับนักเรียนที่ไม่เคยมีส่วนร่วมใน กิจกรรมเสริมหลักสูตร มีเจตคติต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่แตกต่างกัน
9. นักเรียนที่บิดามีอาชีพเกษตรกรรม รับราชการ ค้าขาย และอาชีพอื่น ๆ มีเจตคติต่อ ปัญหาสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนนักเรียนที่บิดามีอาชีพรับจ้าง มีเจตคติต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับดี

สุรัชย์ (2533) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างมโนทัศน์กับเจตคติต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในจังหวัดนครราชสีมาพบว่า

1. มโนทัศน์กับเจตคติต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติของนักเรียนมีความสัมพันธ์กันทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

2. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศและที่ตั้งโรงเรียนของนักเรียน ไม่มีผลกระทบต่อมโนทัศน์เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติของนักเรียน และมโนทัศน์เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติระหว่างนักเรียนชายและนักเรียนหญิงและระหว่างนักเรียนโรงเรียนในเมืองกับนักเรียนโรงเรียนนอกเมือง ไม่แตกต่างกัน

3. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพศ และที่ตั้งโรงเรียนของนักเรียน ไม่มีผลกระทบต่อเจตคติต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติของนักเรียน และเจตคติต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติระหว่างนักเรียนชายและนักเรียนหญิงและระหว่างนักเรียนโรงเรียนในเมืองกับนักเรียนโรงเรียนนอกเมือง ไม่แตกต่างกัน

สมศักดิ์ (2533) อ้างโดย ครุพันธ์ (2537 : 19) ได้ศึกษาเรื่อง “ความตระหนักของปลัดอำเภอเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้” พบว่า ปลัดอำเภอที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ระดับสูง จะมีความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้มากกว่า ปลัดอำเภอที่มีประสบการณ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในระดับปานกลาง และระดับต่ำตามลำดับ

นาดยา (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ความตระหนักต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมในด้านความรู้สึก หรือความโน้มเอียงที่จะเลือกปฏิบัติหรือไม่เลือกปฏิบัติ ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 โดยส่วนรวมอยู่ในระดับมาก ส่วนในด้านการเห็นคุณค่าหรือการเห็นความสำคัญต่อปัญหาสิ่งแวดล้อม โดยส่วนรวมอยู่ในระดับมาก

ทงศักดิ์ (2534) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การประเมินค่าความตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ของจังหวัดตราด พบว่า นักเรียนมีความตระหนัก ในปัญหาสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับสูงและมีนักเรียนร้อยละ 67.40 ที่รับรู้ถึงสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นในจังหวัดตราด และปฏิสัมพันธ์ระหว่างเขตที่อยู่อาศัย อาชีพของบิดา และเพศของนักเรียนมีผลต่อความตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมของนักเรียน และเมื่อวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเขตที่อยู่อาศัย พบว่า ความตระหนักในปัญหาสิ่งแวดล้อมของนักเรียนที่บิดามีอาชีพต่างกันไม่เหมือนกันในทุกเขตที่อยู่อาศัย

วิญญู (2535) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในเขตอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา พบว่า นักเรียนมีความรู้ในเนื้อหาเรื่องดิน อยู่ในเกณฑ์ดีมาก ส่วนเนื้อหาในเรื่องน้ำ และป่าไม้อยู่ในเกณฑ์ที่ดีเนื้อหาในเรื่อง

อากาศและสัตว์ป่าอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง และเนื้อหารวมทั้ง 5 เรื่องนักเรียนมีความรู้ในเกณฑ์ดี นักเรียนมีความคิดเห็นที่ถูกต้องตามหลักการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับน่าพอใจ และความสัมพันธ์ระหว่างความรู้กับความคิดเห็น มีความสัมพันธ์กันใน ระดับน้อย

ชอบ (2535) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ความรู้และความตระหนักของอาสาพัฒนาชุมชนเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในชนบท ศึกษากรณี : จังหวัดจันทบุรี ผลปรากฏว่า อาสาพัฒนาชุมชนมีความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมในชนบท (ด้านป่าไม้ ดิน และน้ำ) ในระดับสูง เมื่อศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะส่วนบุคคล และพฤติกรรมมารับข่าวสารกับความตระหนัก พบว่า อายุ รายได้ และระดับการศึกษา เป็นปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับความตระหนักเกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และความตระหนัก พบว่า ความรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์ในเชิงบวกกับความตระหนักอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

สุวารีย์ (2536) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารกับความรู้ ความตระหนักและการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของชุมชนชาวแพ จังหวัดพิษณุโลก” ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เปิดรับข่าวสารในระดับต่ำ มีความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง มีความตระหนักและมีส่วนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับต่ำ พฤติกรรมการเปิดรับข่าวสารมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความรู้ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่วนความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ธดาวัลย์ (2536) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การเปิดรับข่าวสาร ความรู้ ความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตอำเภอพิบูล จังหวัดนครศรีธรรมราช” จากการศึกษาพบว่า พฤติกรรมการเปิดรับสื่อเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์กับความตระหนัก และการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม แต่ไม่มีความสัมพันธ์กับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชนในเขตอำเภอพิบูล จังหวัดนครศรีธรรมราช นอกจากนี้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของประชาชน มีความสัมพันธ์กับความตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

แสวง (2536) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ของนักเรียนชาวเขาในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ระดับความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ของนักเรียนชาวเขารวมทุกเผ่าอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อแยกรายเผ่าพบว่าเผ่าเข้ามีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด รองลงไปได้แก่ เผ่าแม้ว เผ่าลีซอ เผ่าลัวะ เผ่ากะเหรี่ยง และเผ่ามูเซอ และเมื่อเปรียบเทียบก็พบว่าระดับความรู้ของนักเรียนแต่ละเผ่าแตกต่างกันและระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้ของนักเรียนชาวเขารวมทุกเผ่า เห็นด้วยกับการอนุรักษ์ป่าไม้ เมื่อแยกตามเผ่าพบว่า เผ่าเข้ามีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด รองลงไปได้แก่เผ่ามูเซอ เผ่าลัวะ เผ่าแม้ว เผ่ากะเหรี่ยง และเผ่าลีซอ ตามลำดับ และเมื่อเปรียบเทียบก็พบว่า ระดับความคิดเห็นของนักเรียนชาวเขาแต่ละเผ่าแตกต่างกัน

วิบูลย์ (2538) ได้ทำการวิจัยเรื่อง ความตระหนักและพฤติกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า

1. นักเรียนมีความตระหนักเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในระดับมากทั้ง 5 ด้าน คือ ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้และเสียง
2. นักเรียนมีพฤติกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในด้านดินอยู่ในระดับมากส่วนในด้านที่เกี่ยวกับ น้ำ อากาศ ป่าไม้ และเสียงอยู่ในระดับน้อย
3. พฤติกรรมที่นักเรียนระบุว่าได้ปฏิบัติเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมคือ ไม่ทิ้งขยะประเภทถุงพลาสติก น้ำมันและกระป๋องในที่สาธารณะและบ้านเรือน ใส่ปุ๋ยอินทรีย์และปลูกพืชบำรุงดิน ไม่ทิ้งขยะ สิ่งปฏิกูล และซากสัตว์ลงในแหล่งน้ำสาธารณะ ใช้น้ำอย่างประหยัด ปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะ และบริเวณบ้าน ไม่ตัดไม้ทำลายป่า ใช้ไฟฟ้าและแก๊สหุงต้มอย่างประหยัด และป้องกันแก้ไขมลพิษของสิ่งแวดล้อมด้วยการไม่เผาขยะให้อากาศเสีย ไม่ส่งเสียงดังในห้องเรียน และสถานที่ที่มีป้ายห้ามใช้เสียง นอกจากนั้นนักเรียนได้เขียนเรียงความ ความรัก และจัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในโรงเรียนด้วย